KARADENİZ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
THE JOURNAL OF INSTITUTE OF BLACK SEA STUDIES
2016 2 / 2 (18-41)

XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA ÜÇ MERKEZLİ BİR NAHİYE: YOMRA NAHİYESİ ÖRNEĞİ

Yücel DURSUN*

*PhD,
dursunyucel@windowslive.com

Giriş

1940'lı yıllar Trabzon ve civarındaki birçok yerleşim merkezinin idari olarak yeniden teşkilatlandırıldığı bir döneme denk düşmektedir. Günümüzde Trabzon ili sınırları içerisinde yer alan ilçelerin önemli bir kısmının temeli bu dönemde uygulamaya konulan düzenlemelere dayanmaktadır ki çoğunluğu Karadeniz sahilinde kümelenen ilçe merkezi konumundaki kıyı kasabalarının hızlı gelişimi yine aynı düzenlemelerle ilişkilendirilebilir.[1] Modern Yomra ve Arsin ilçeleri söz konusu idari birimlerin tipik birer örneğini teşkil etmektedir. Zira yüzyıllar boyunca tarihi Yomra nahiyesini meydana getiren coğrafyanın iki ayrı parçaya bölünerek[2] her iki bağımsız yönetim bölgesi ile kıyı kasabasının ortaya çıkışına 1940'lardaki gelişmeler etkili olmuştur.

Yomra ve Arsin ilçelerinin kuruluşuna zemin hazırlayan gelişmelerin aslında adı geçen yöreleri kapsayan tek bir ilçenin teşkilatlandırılma süreci ve dönem itibariyle önemli bir sorun halini alan ilçe merkezinin nerede teşkil edileceği sorusuyla gündeme geldiği dikkat çekmektedir. Nitekim Yomra ilçe merkezinin Arsin'in sahil kesiminde kurulmasına dair

---

[1] Doğu Karadeniz sahil şeridinde yer alan kasaba ve ilçe merkezlerinin tarihi gelişim süreci hakkında ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Emecen, 2005; Emecen, 2006a: 89-105.

[2] Tarihi Yomra Nahiyesini oluşturan coğrafya günümüzde iki ayrı ilin yetki sahası içerisinde dört ayrı parçaya bölünmüş durumdadır. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Dursun, 2015: 60-61.

Arsin Bucağına tabi köylerin muhtarlarınca imzalanmış 1946 tarihli bir dilekçe bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir.[3] İlginçtir dönemin şartları ve yeni ihtiyaçların zorlamasıyla ortaya çıkan Arsin yönündeki eğilimin[4] işaret ettiği coğrafi mekân, yüzyılları bulan bir zaman diliminde Yomra Nahiyesinin merkezi konumundaydı. Ancak söz konusu dilekçenin muhtevası, bu gerçeğin yöre sakinlerinin hafızalarından tamamen silindiğini göstermektedir. Öte yandan benzer amaçlarla ve eşzamanlı olarak hazırlanan diğer bir dilekçede Durana'nın (*Dryona*) ilçe merkezi tayin edilmesi istenilmekte adı geçen köyün merkez hususunda Arsin'in kıyı kesiminden hiçbir eksiğinin bulunmadığı ısrarla vurgulanmaktaydı.[5] Bununla birlikte Durana adlı köy yerleşimi de fetih öncesinde Yomra nahiyesinin merkezi konumundaydı ve kesintili bir süreçten sonra XIX. asırda resmi olarak merkez olma hüviyetini tekrar kazanarak bu özelliğini son yıllara kadar da muhafaza etmişti. Bütün bu değişiklikler geçmişi, Bizans idari teşkilatına kadar inen Osmanlılarca yeniden yön verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin politikalarıyla şekillenen uzun bir gelişim sürecini ortaya koymaktadır.

Tarihi Yomra'nın sahil kesimini meydana getiren coğrafyada Arsin ve Yomra ilçe merkezleri gibi XIX. yüzyıl itibariyle hızlı bir biçimde şehirleşen iki hatta Şana diğer bir adı ile Kovata da dâhil edilirse üç ayrı kıyı yerleşiminin bulunduğu görülmektedir.[6] Her üç yerleşim iskân özellikleri bakımından Doğu Karadeniz'deki diğer örneklerinden pek de farklı olmadığı gibi bölgeye has gelişim çizgisi içerisinde ortak bir coğrafyanın tayin ettiği ortak bir tarihi süreç söz konusu sahil kasabalarının ortaya çıkışını sağlamıştır. Fakat idari geçmişi dikkate alındığında Yomra nahiyesinde böylesi bir gelişimi sağlayan unsurlar kısmi farklılıklarla kendisini belli etmiştir. Zira 1461 öncesi telaffuzu ile Yemora'nın (Gemora) ilk kez bağımsız bir yönetim birimi olarak teşkilatlandırılışın-

---

[3] Arsin Bucağına tabi köylerin muhtarlarınca imzalanmış dilekçenin içeriği için bkz. BCA, Fon Kodu: *490.01*, Yer No: 507.2035.2.

[4] İlçe merkezinin kuruluş aşamasında çeşitli kurum ve heyetlerce Arsin'de bir takım incelemeler yapılarak bölgenin sağlık, güvenlik ve ekonomik açılardan ilçe merkezinin tesisi için elverişli olduğu kararı alınmıştır. İlgili belge ve daha ayrıntılı bilgi için bkz. BCA, Fon Kodu: *490.01*, Yer No: 507.2035.2.

[5] Yomra Bucağında yer alan köylerin muhtarlarınca imzalanmış diğer dilekçenin içeriği için bkz. BCA, Fon Kodu: *490.01*, Yer No: 507.2035.2.

[6] Yomra ilçe merkezi ile Şana (Kovata) kasabaları günümüz itibariyle birleşmiş durumdadır.

dan bu yana[7] her yeni idari düzenlemenin neticesinde merkezin tayini hususu kuşkusuz halledilmesi gereken bir mesele ya da yukarıda da zikredildiği üzere bir sorun halini almış ve zaman zaman farklı yerleşimler yörenin merkezi olarak tayin edilmiştir. Dolayısıyla ortaçağlardan bugüne Yomra Nahiyesinin birbirinden farklı merkezlerinin mevcudiyeti Doğu Karadeniz'de yer alan günümüz kıyı kasabalarının gelişim sürecinin bir örneğini oluşturmakta ve nispeten kendisine özgü istisnai bir yapı göstermektedir. Bu doğrultuda bölgedeki birtakım sahil yerleşmelerine merkez olma vasfını kazandıran etkenlerin ve nahiye özelinde beliren merkez değişikliklerinin nitelikleri her iki hususun tespiti açısından gözden kaçırılmayacak kadar önemlidir.

1. Yomra Nahiyesinin Tarihi Gelişim Süreci

Trabzon ve çevresi, Osmanlılarca fethedilişinin ardından sancak haline getirilerek teşkilatlandırıldı ve Osmanlı idari sistemine dâhil edildi. XVI. asırda sancağın merkezi olan Trabzon Kazasının idari anlamda alt birimlerini Sürmene, Yomra, Maçka ve Akçaabat nahiyeleri meydana getirmekteydi.[8] Söz konusu nahiyelerin hepsi fetih öncesinde Bizans idari sistemi esas alınarak düzenlenmiş ve Osmanlı kazası/nahiyesine benzer "*Bandon*" adlı küçük birer idari ünite hüviyeti taşımaktaydı. Bu sebeple Trabzon Kazasını oluşturan yöreler; idari terminolojiyle nahiyeler Trabzon Rum İmparatorluğu'ndaki alt yönetim bölgelerinin coğrafi ve tarihi açılardan devamıydı ancak Osmanlı idari teşkilatına uyarlanmış bir hususiyet arz etmekteydiler. Yomra Nahiyesi bu tarihi-idari yapılanmayı bariz bir şekilde temsil etmekte ve incelenen dönem itibariyle tipik bir Osmanlı Nahiyesi özelliği göstermekteydi. Fetih öncesi (1461) "*Yemora*" (*Gêmôrá*), Osmanlı hâkimiyeti altında "*Yomra*" adlarıyla bilinen bu bölge XX. asrın ortalarına kadar, Trabzon şehrinin yanı başından denize dökülen Değirmendere ile Yanbolu Deresi arasındaki büyükçe bir kırsal alanı kapsamaktaydı. XVI. ve XVII.

---

[7] Trabzon Rum İmparatorluğu'ndaki "*Bandon*" adlı alt yönetim bölgelerinin Haldiya Theması içerisinde yer aldığı ve söz konusu üst idari çatı yani Haldiya Theması'nın teşkilatlandırılışının tarihi olarak 820'lere kadar gittiği bilinmektedir. Bu çerçevede Haldiya Theması, yedi ayrı merkezi vadi birer alt askeri ve idari ünite oluşturacak şekilde yapılandırılmıştı. Bu hususta bkz. Bryer, 1980: 116-117. Dolayısıyla bu teşkilatlanma içerisinde Gemora Bandonu'nun idari geçmişinin IX. asra kadar indirilebileceği en azından daha sonra da uygulandığı gibi bölgenin Sürmene Bandonu içerisinde yer alabileceği ileri sürülebilir. Bilhassa da mevcut "*Bandon*"ların sınırlarının coğrafi anlamda vadiler esas alınarak belirlenmiş olması bu kanaati güçlendirmektedir.

[8] Geniş bilgi için bkz. Bostan, 2002: 32.

yüzyıllarda yörenin güneydeki ucu bugün Gümüşhane ili sınırları içerisinde yer alan yaylalık alanlara kadar ulaşırken Santa yerleşimi (Santa Karyesi) köy yerleşmelerinin en üst sınırını çizmekteydi.

Tarihi Yomra, XV-XVI. yüzyıllara ait mufassal nitelikteki Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterlerinin tamamında nahiye terimi ile "*Nahiye-i Yemora*" şeklinde kayıt altına alınmıştır.[9] XV.-XVI. asırlar arasında Yomra Nahiyesi coğrafi anlamda Trabzon Kazası'nın diğer nahiyeleri Sürmene, Maçka ve Akçaabat'a göre daha küçük bir yönetim bölgesi idi. Ayrıca dönem itibariyle yöre nüfusunun bu nahiyelere oranla oldukça düşük olduğu, yine nahiyenin bütünüyle kırsal bir bölge özelliği taşıdığı müşahede edilebilmektedir.[10] Diğer taraftan yörede tarihi bir kale ile korunan kasaba düzeyinde bir yerleşme, ticari hacmi yüksek büyük bir liman bulunmadığı[11] ve de düzenli bir şekilde kurulan nahiye pazarı yer almadığı anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Yomra Nahiyesi'nin, kazai olarak Trabzon kadısının, idari olarak da sancak beyinin yetkisi dâhilinde coğrafi bir bütünlük arz eden köyler topluluğundan öte bir idari hüviyet taşımadığı söylenebilir. Dolayısıyla XVI. yüzyılda her iki Osmanlı idarecisinin nahiye bünyesindeki temsilcileri kadı sicillerinde sıklıkla rastlanılan naib ve subaşından başkası değildi.

2. Yörenin Bilinen İdari Merkezleri: Durana (Dryona) ve Kovata

Yomra Nahiyesi ile ilgili çok sayıda tarihi kaynak bulunmasına ve son yıllarda giderek artan yerel tarih çalışmalarına rağmen XV-XVII. hatta XVIII. asırlarda nahiye merkezinin neresi olduğu halâ tam anlamıyla bilinmemektedir. Bununla birlikte Trabzon'un Osmanlılarca fethinden evvel Yomra Bandonunda idari merkezi vasfını Durana (Dryona) adlı köyün taşıdığı tahmin edilmektedir.[12] Kesinlik arz etmese de önemli tarihi kanıtlar ve söz konusu yerleşimin coğ-

---

[9] BOA, *MAD*, nr. 828, s. 192; BOA, *TD*, nr. 52, s. 60; BOA, *TD*, nr. 288, s. 184; TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 61a. Ayrıca icmal nitelikteki miladi 1520 yılına ait 387 numaralı Karaman ve Rûm İcmal Defteri'nde yöre yine nahiye olarak kayıtlıdır. Örnek bir kayıt için bkz. *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II*, 1997: 720.

[10] Krş. Bostan, 2002: 46.

[11] Sürmene ve Akçaabat limanları ile kıyaslandığında şehre yakın Kovata limanının düşük bir ticari hacmi olduğu anlaşılmaktadır.

[12] Ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Bryer ve Winfield, 1985: 319.

rafi konumu bu iddiaları doğrular niteliktedir.[13] Ancak bu hususiyet Bizans ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun idari teşkilatlanmasına ve Osmanlı hâkimiyetinin son dönemine; XIX. yüzyıl ve sonrasına has bir durumdu. Bu yönüyle Durana Köyü ve bir zamanlar aynı köyün bir mahallesi olan Kohali Karyesi ile tıpkı Durana gibi bağımsız bir karye Civera günümüzde de Yomra İlçesi'nin merkezini meydana getirmektedir.[14] Dolayısıyla Durana'nın tarihi derinliği ile yöresinde idari bir merkez olma hüviyeti XX. asırda da resmi olarak tanınmıştır.

Yomra Nahiyesinde Durana adlı köyün merkezi bir iskân birimi haline gelişi hatta Yomra'nın, yöre halkınca Durana adı ile bütünleştirilmesi nahiye pazarının adı geçen köyde kurulmasıyla doğrudan alâkalı olmalıdır.[15] Zira nahiye sakinlerinin XV-XVIII. yüzyıllarda faal olarak Sürmene pazarını kullandıkları[16] ve nahiyenin en azından tapu-tahrir defterlerinde ve kadı sicillerinde kayıtlı herhangi bir pazarı ya da pazar mevkiinin bulunmadığı görülmektedir. Bu sebepten ötürü 1868 yılına ait olup her Çarşamba günü "*Durana İskelesi nam mahalde*" nahiye pazarının kurulduğunu gösteren kayıt, pazar mevkiinin köyün merkezi özelliğini arttırarak kasabaya dönüşüm sürecini hızlandırdığını açıkça ortaya koymaktadır.[17] Kovata'ya gelince[18] Kovata koyunun doğal bir liman oluşuna Osmanlı kaynaklarında sıklıkla vurgu yapılmış hatta bu hususiyet XVI. yüzyılın sonunda resmiyet dahi kazanmıştır.[19] Kovata Burnu'nun iç kısmında kalan korunaklı doğal liman vasıtasıyla deniz ulaşımında önemli bir durak işlevi gören mevkiinin Trabzon Vilayet Salnameleri'nde nahiyenin merkezi

---

[13] Yomra Bandonunun idari anlamda en yetkili yöneticisi olan "*Dük*"ün Durana (Dryona)'da oturduğu tahmin edilmekte, dönemin saray kronikçisi Panaretos'a atfen söz konusu köyde bir de kale bulunduğu düşünülmektedir. Bu hususta bkz. Fallmerayer, 2011: 279. Günümüzde varlığı tespit edilemeyen bu kale hakkındaki değerlendirmeler için bkz. Dursun, 2015: 76.

[14] Yukarıda zikredilenlerden başka Yomra İlçesi'nin merkez mahallelerinden olan Namık Kemal Mahallesi (Mesona ya da Mesona-i Zir yani Aşağı Mesona) tarihi olarak Durana Köyü'nün değil günümüzde Yokuşlu adı ile bilinen (Mesona ya da Mesona-i Bala yani yukarı Mesona) köyün bir parçasıdır.

[15] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 71a.

[16] *T.Ş.S.*, 1849, 14/4; Aygün, 2005: 146.

[17] Bu gelişim çizgisi Doğu Karadeniz Bölgesi'nde XX. yüzyıl kıyı kasabalarının ortaya çıkış özelliklerini yansıtmaktadır. Bu tip köylerin iskele-pazar yerinden kasabaya dönüşüm süreci hakkında bkz. Emecen, 2005: 16-25; Emecen, 2010.

[18] Kovata Köyü şehre yakınlığı, deniz ve kara ulaşımının kolaylığı ve uygun coğrafi yapısıyla XVI-XVII. yüzyıllarda şehirliler ve askerilerin yoğun ilgi gösterdiği kırsal bölgelerin başında gelmekteydi. Bu hususta bkz. Dursun, 2015: 241.

[19] Bu dönemde Osmanlı Devleti'ndeki menzil ve iskelelerin listelerini muhtevi bir defterde Trabzon Sancağı'nda yer alan limanlar arasında Kovata İskelesi'nin de adı geçmektedir. BOA, *KK*, nr. 2555, s. 24.

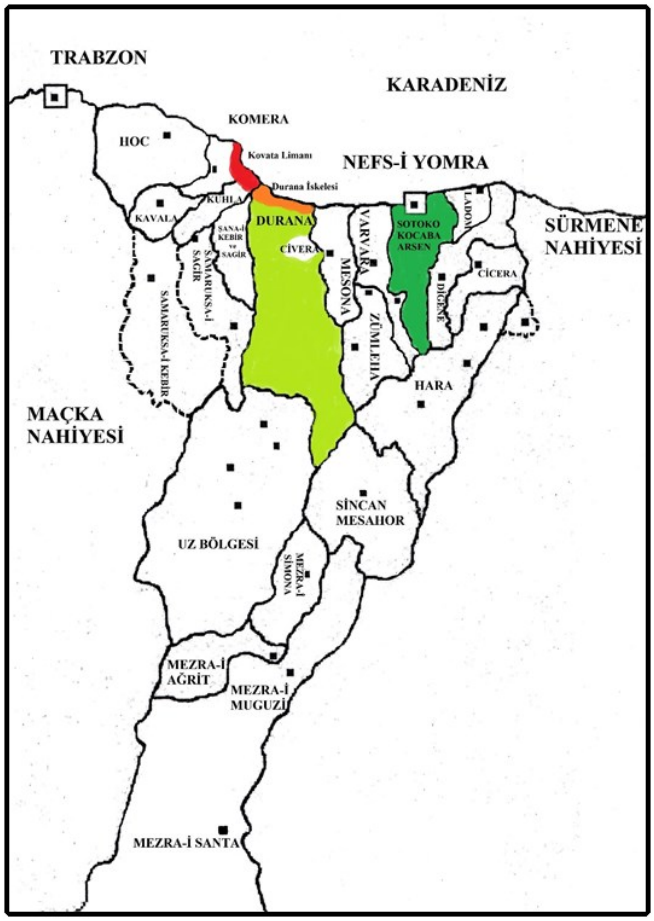
olarak kayıtlı olduğu müşahede edilebilmektedir.[20] Kovata'nın Yomra'nın merkezi olması süreklilik arz etmediği gibi yine aynı dönemde zaman zaman Durana Köyü'nün nahiye merkezi kabul edildiği belirlenebilmektedir.[21]

XIX. yüzyıla ait Osmanlı kaynaklarında Durana ve Kovata köylerinin ayrı ayrı nahiyenin merkezi olarak ön plana çıkartılması bir tezadın sonucu olmasa gerektir. İlk bakışta bir karışıklıkmış gibi gözüken bir Durana ve bir de Kovata'nın ilgili kaynaklarda nahiyenin merkezi olarak kayıtlı bulunması meselesi coğrafi anlamda oldukça yakın bu bölgeleri birbirinden bağımsız düşünmenin imkânsız olmasından kaynaklanmaktadır. Zira büyükçe bir limanın varlığı, nispeten geniş ve düzlük bir arazi yapısı, daha yoğun dokulu yerleşim, şehre ve Durana'da kurulan pazara yakınlık zaman zaman Kovata'nın nahiyenin merkezi olarak nitelendirilmesinde şüphesiz etkin olmuştur. XIX. asrın ulaşım imkânları dâhilinde bir bütün olarak değerlendirilirse mevkiinin, aynı koyda yer alan Durana'ya alternatif olmadığı bilakis Kovata Limanı'nın bu hususta kullanılabilirliği, her iki mevkiinin yaya olarak da ulaşılabilecek mesafede bulunması nedenleri ile pazar yerinin Durana'nın merkezi özelliğini arttırdığı ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle dönemin Osmanlı idarecilerince bu durumun ciddi bir sorun ya da karışıklık teşkil etmediği anlaşılmaktadır. Burada gözden kaçırılmaması gereken nokta bütün bu hususların XIX. yüzyılda vuku bulmuş çeşitli gelişmelerle anlam kazanmasıdır. Her iki köyün XIX. yüzyıldaki idari konumlarından geriye dönük XV-XVII. asırlar için yapılacak değerlendirmeler yanıltıcı olmaktadır.

---

[20] Trabzon Vilayet Salnameleri'nde "*Kovata nam mahallin*" Yomra Nahiyesi'nin merkezi olduğu kayıtlıdır. Söz konusu salnamelerin önemli bir kısmında doğrudan bu duruma atıfta bulunulmaktadır. Çeşitli örnekler için bkz. *Trabzon Vilayeti Salnamesi*, 1892 (1309), s. 198 (Çalışmada Kudret Emiroğlu tarafından hazırlanan Salnâmeler, orijinal sayfa numaraları esas alınarak kullanılmış olup bundan sonra TVS kısaltması ile verilecektir); *TVS* 1894 (1311), s. 205; *TVS* 1896 (1313), s. 190. Hatta Şâkir Şevket de nahiye merkezinin Kovata olduğunu belirtmiştir. Bkz. Şâkir Şevket, 2013: 96. Doğrudan Yomra Nahiyesinin merkezi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmasa da Bıjışkyan önemine binaen -belki de idari merkezlik vasfından ötürü- Kovata limanından bahsetmektedir. Bununla beraber yazarın ifadelerinden söz konusu bölgenin bu hususta resmi bir niteliğe haiz olduğunu tespit edebilmek mümkün değildir. Bıjışkyan, 1998: 115. Ancak 1878 gibi daha erken tarihli Trabzon Vilâyet Salnamesinde Durana Kasabasının nahiye merkezi olduğu görülmektedir. Bu hususta bkz. *TVS*, 1878 (1295), s. 59.

[21] *TVS* 1903 (1321), s. 124; *TVS* 1904 (1322), s. 89.



Harita: XV.-XVIII. Yüzyıllarda Yomra Nahiyesinin Sınırları ve Nahiyenin Farklı Dönemlerdeki İdari Merkezleri[22]

3. XV.-XVIII. Asırlarda Yomra Nahiyesinin Merkezi: Nefs-i Yomra Nam-ı Diğer Arsen

Yomra Nahiyesinin merkezi ile alakalı XV.-XVIII. asra ait Osmanlı kaynaklarında mevcut ayrıntıların nahiyenin doğrudan herhangi bir tarih çalışmasına konu edilmemesinden ötürü gözden kaçırıldığı anlaşılmaktadır. Hakikaten ilgili literatürde nahiyenin fetih sonrasındaki merkezine ilişkin kesin bir veriye tesadüf edebilmek mümkün değildir. Zira birçok çalışmada son dönem kaynaklarına atıfla yörenin XIX. ve XX. asırlardaki merkezlerinin isimleri Durana ve Kovata'ya yer verilmekte bu konudaki belirsizlik nedeniyle yalnızca "*Nefs-i Yomra*"ya işaret edilmektedir.[23] İncelenen dönem itibariyle ne tapu-tahrirlerdeki ne de kadı sicillerindeki kayıtlar üzerinden na-

---

[22] Haritada isimleri yazılı karyelerin sınırları çizilirken genel olarak bu köylerin tımar sistemi çerçevesinde tevcih edilen hisseleri de dikkate alınmıştır.

[23] Bu hususta bkz. Bostan, 2002: 189-190. Benzer bir durum için bkz. Bilgin, 2013: 59-60.

hiyenin en önemli yerleşim birimleri arasında bulunan Durana ve Kovata adlı karyelere idari merkez vasfının atfedilmesi mümkün olmadığı gibi söz konusu kayıtlar bu iddiayı çürütmektedir.

XV-XVI. yüzyılların Yomra Nahiyesi hakkında bilgi veren Osmanlı kaynaklarının başında Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterleri gelmektedir. Fakat genel olarak nahiye merkezinin coğrafi konumuna dair ayrıntılı tasvirler bu defterlerde yer almamaktadır. Nitekim çoğu durumda nahiyenin idari merkezi pek çok hissesiyle "*Karye-i*" ya da "*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*" şeklinde kayıt altına alınmış olup Nefs-i Yomra'yı meydana getiren köyler ve mahallelerin lokalizasyonuna imkân verecek "*nam-ı diğer*" gibi ikinci bir yer adı da zikredilmemiştir. Bu durumun çeşitli istisnaları da yok değildir ve bilhassa 1583 yılına ait tapu-tahrir defterinde "*Nefs-i Yomra*" adı ile kayıtlı yerleşim birimleri "*nam-ı diğer*" ifadesinin yanına eklenen diğer bir isimle açık bir biçimde tanımlanmıştır. Söz konusu toponimler nahiye merkezinin neresi olduğu hususunda güvenilir bir hareket noktası sağlamaktadır. Öte yandan XVI-XVII. yüzyıllara ait Trabzon kadı sicillerinde kayıtlı çeşitli belgeler[24] bu hususiyeti fazlasıyla detaylandırmakta ve kanıtlanabilir lokalizasyonlara izin vermektedir. Hatta bu konuda külliyatlı bir seri teşkil eden XVII. yüzyıl kadı sicillerine başvurma lüzumu dahi yoktur. Zira XVI. yüzyıl tapu-tahrir defterleri ile aynı döneme ait Trabzon kadı sicilleri nahiye merkezinin gerçek mevkiini şüpheye mahal bırakmadan ortaya koymaktadır.

Trabzon'un fethinden önce nahiyenin merkezi konumundaki Durana (*Dryona*) köyü ile "*Karye-i Nefs-i Yomra*" ve "*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*" adı altında tapu-tahrir defterlerinde kayıtlı yerleşim birimleri aynı iskân merkezleri değildir. Dolayısıyla Nefs-i Yomra'nın konumu hususunda XIX. asırda idari merkez niteliği resmen belgelenmiş Kovata Köyü ikinci bir seçenek olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak tapu-tahrir defterlerinde ve kadı sicillerinde mevcut

---

[24] Kadı sicilleri bu durumun istisnasıdır. Örneğin mülk satış hüccetleri, iki tımar sahibi arasındaki anlaşmazlık ya da köylüler arasında topluca ya da bireysel düzeyde vuku bulmuş arazi anlaşmazlıkları vb. meseleler "Nefs-i Yomra Karyesi" ve hisselerinin coğrafi konumunu bariz bir şekilde tasvir etmektedir. Tımar-Ruznamçe defterleri tımar olarak tevcih edilen köylerin ve hisselerinin isimlerini de içerdiğinden zaman zaman "*Nefs-i Yomra Karyesi*"nin hisselerinin gerçek isimlerine ve dolayısıyla da bu köylerin coğrafi anlamda konumlarına dair önemli bir veri barındırmaktadır.

kayıtlar incelendiğinde her iki köyün de "*Nefs*" ibaresi ile kayıt altına alınmadığı görülecektir. Üstelik Durana ve Kovata, hisseleri ve kendilerini çevreleyen diğer köyler ile günümüzde bulundukları coğrafyaya şüphe bırakmayacak şekilde lokalize edilebilirken aynı kaynaklardan hareketle pek çok köy daha doğrusu mahalleden oluşan ikinci bir grup karyeler topluluğu yani "*Nefs-i Yomra*" ise tamamen farklı karyelerle bambaşka bir coğrafyaya yerleştirilebilmektedir (Haritaya bkz.). Bu nedenle "*Nefs-i Yomra*" adıyla kayıtlı köyler topluluğunun kesinlikle farklı bir bölgede yer aldığı anlaşılmaktadır.

1486, 1515 ve 1554 tarihli Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterlerinin her birinde Yomra Nahiyesinin merkezini ifade eden "*Karye-i Nefs-i Yomra*" ve "*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*" adlı iskân birimleri yer almakla birlikte söz konusu kayıtlar coğrafi anlamda konum belirtecek herhangi bir tarihi isim içermemektedir. Fakat XVI. yüzyılın ortalarına tarihlenen 1816, 1817 ve 1819 numaralı Trabzon kadı sicilleri bu soruna açıklık getirebilecek bir muhtevaya sahiptir. Zira bahsi geçen sicillerde kayıtlı bir takım belgelerde "*Karye-i Nefs-i Yomra*" ve "*Hisse-i Karye-i Nefs-i Yomra*" ifadelerinin yanına "*nam-ı diğer ...*" şeklinde birer yer adı eklenmiştir. Bu şekilde tam ya da hisse olarak verilen köy isimleri "*Sotoko,*[25] *Arsen,*[26] *Kocaba,*[27] *Mahurite,*[28] *Cacanoy*[29] *ve Alano*"dur.[30] Miladi 1583 tarihli tapu-tahrir defterinde de benzer bir kayıt sistemi kullanılmıştır. Bu defterdeki "*nefs*"[31] adı ile kayıtlı yerleşim birimleri ise "*Mazela,*[32] *Cacanoy,*[33] *Mahuranda,*[34] *Sotoko*[35] *ve Arsen*"dir;[36] ayrıca özel bir isim verilmeden üç adet

---

[25] *T.Ş.S.*, 1817, 60/1, 73/1, 108/4, 113/7, *T.Ş.S.*, 1819, 10/2, 32/9, 90/4. Aynı defterdeki 10/3 numaralı kayıtta "*Nefs*" ifadesi yazılmamıştır.. XVII. yüzyıla ait Trabzon kadı sicilleri'nde de Sotoko adlı köyün "*Nefs-i Yomra*" şeklinde kayıtlı olduğu görülebilir. Bunun için bkz. *T.Ş.S.*, 1853, 11/5, 12/3.

[26] *T.Ş.S.*, 1817, 54/2, 63/1, 113/8, 114/2.

[27] *T.Ş.S.*, 1817, 73/1.

[28] *T.Ş.S.*, 1817, 82/6.

[29] *T.Ş.S.*, 1816, 19/5; *T.Ş.S.*, 1817, 106/1. Ayrıca "*Yomra nam-ı diğer İpsilo*" adlı bir köy adı daha verilmektedir. Söz konusu kayıt için bkz. *T.Ş.S.*, 1817, 60/5.

[30] *T.Ş.S.*, 1817, 108/4.

[31] Söz konusu defterin fihrist kısmında "*Nefs*" adı ile kayıtlı bütün köyler bir arada görülebilir. Bu hususta bkz. TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 61a.

[32] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 67a.

[33] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 68a.

[34] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 71a-b.

[35] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 81a.

[36] TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 81b. Bu kayıtta ve aynı defterin fihrist kısmında köyün adı "*Hisse-i Karye-i Yomra nam-ı diğer Arsen*" şeklinde yazılmış, "*nefs*" ibaresi unutulmuştur. Aynı defterin icmali olan 348 numaralı defterde ise bu eksikliğin giderildiği görülmektedir. Örnek için bkz. TK.KKA, *TD*, nr. 348, s. 18b, 48b.

daha "*Nefs-i Yomra*"nın hissesi kayıt altına alınmıştır.[37]

Trabzon Sancağı'nın 1583 tarihli mufassal tapu-tahrir defterinde ve XVI. yüzyıl kadı sicillerinde "*Nefs-i Yomra*" olarak kayıtlı karyelerden Arsen, modern Arsin İlçesi'nin bütününü değil küçük (hisse) bir köy yerleşimini bugünkü Elmaalan Köyü'nü ifade etmekteydi.[38] Kocaba Köyü ise günümüzde Cumhuriyet ve Yenimahalle isimlerini taşımaktadır ve bunlar Arsin ilçe merkezinin birer mahallesi konumundadır. Sotoko'ya gelince bugün yöre halkınca bilinmeyen bu ismin ve mevkiin Arsin İlçe merkezinin sahil kesimini –belki batı kısmını ki son dönemlere kadar Gölcük adıyla bilinen Süfla Karyesi farklı bir köydürteşkil ettiği XVII. yüzyıla ait Trabzon kadı sicillerinde kayıtlı çeşitli ilam ve hüccetlerden anlaşılabilmektedir.[39] Adı geçen köylerden başka "*Mazela, Cacanoy, Mahuranda, Alano*" adlı yerleşimlerin nereler olduğu hususunda ise kesin bir veriye ulaşılamamıştır. Ancak ilgili bütün tapu-tahrir defterleri ve kadı sicilleri incelendiğinde "*Nefs-i Yomra*" köylerinin doğuda Ladom-u Kebir ve Ladom-u Sagir (şimdiki Yaylacık ve Madenli), güneydoğuda Digene (Işıklı ve Dilek köyleri), güneyde Foşa (Fındıklı ve Yeşilköy), batıda ise bir zamanlar Varvara (Harmanlı) köyü ve bu köyün birer hissesi Süfla (eski Gölcük), Karon (Karaca Köyü) ile çevrili bulunduğu görülecektir (Haritaya bkz.). Bir başka ifadeyle "*Nefs-i Yomra*"nın konumu hususunda yukarıda zikredilen yer adlarını barındıran kaynaklar aynı anda bu bölgeye komşu yerleşim birimlerinin de isimlerini vererek kesin bir coğrafi tanımlamanın yapılmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla "*Nefs-i Yomra*", en güneyde Elmaalan (Arsen) köyünü,[40] kuzeyde günümüz Arsin İlçesi'nin Yenimahalle ve Cumhuriyet (Kocaba) Mahallelerini, sahilde ise eski adı ile Sotoko adlı yerleşimleri sınırları içerisine almaktaydı.

---

[37] Adı geçen sicillerde kayıtlı "Alano, Kocaba" gibi isimler ise bu defterde yer almamaktadır. Bütün bu isimlerin söz konusu tapu-tahrir defterlerinin icmallerine ve tımar-ruznamçe defterlerine sıklıkla aynı, bazen farklı imlâlarla yazıldığı müşahede edilebilmektedir.

[38] Bu durum yani Arsin adının bir ilçeyi ifade eder hale gelmesi cumhuriyet dönemi idari politikaları ile alakalıdır.

[39] Nedeni ne olursa olsun mahkemeye kayıtlarına yansımış arazi ve mülk tasvirleri köyün denize kıyısı bulunduğunu göstermektedir. Bu hususta bkz. *T.Ş.S.*, 1835, 49/14, 50/1.

[40] Tarafları ve anlaşmazlık konusu aynı olan ancak farklı tarihlerde mahkemeye intikal etmiş davalara ait iki ilam kaydı Arsen Köyü'nün "*Nefs-i Yomra*" ile coğrafi bütünlüğünü örneklemektedir. Zira erken tarihli ilk kayıtta ihtilaflı değirmenin Arsen Köyü'nde bulunduğu belirtilirken, geç tarihli ikinci kayıtta aynı değirmenin "*Nefs-i Yomra Deresi Vadisi*"nde yer aldığı zikredilmiştir. İlgili kayıtlar için bkz. *T.Ş.S.*, 1837, 2/2 ve *T.Ş.S.*, 1838, 28/11'dir.

"*Mazela, Cacanoy*[41] *Mahuranda, Alano*" adlı birimler de bu coğrafya içerisinde bulunuyor olmalıdır.[42] Diğer taraftan başta Trabzon kadı sicilleri olmak üzere XVII. yüzyıl Osmanlı kaynaklarında "*Arsenler*" ya da "*Arsenler maa mahallat*"[43] şeklinde kayıtlı köyün söz konusu yerleşim birimlerini içerdiği düşünülebilir. Nitekim "*Sotoko*, *Mazela, Cacanoy, Mahuranda, Alano*" gibi Yomra'nın merkezini ifade eden yer adlarının zamanla unutulması ve Arsen'in "*Arsen-i Bala*" ve "*Arsen-i Zir*" yani yukarı-aşağı adlandırması ile Yomra'nın bir zamanlar merkezini teşkil eden coğrafyaya adını vermesi bu düşünceyi tarihi anlamda desteklemektedir.

4. Merkez Tayinini Etkileyen Unsurlar

Her ne kadar Kommenos ve Osmanlı yönetimleri altında aynı sınırlara sahip ve nispeten benzer nitelikli küçük bir idari bölge olsa da tarihi Yomra'nın Trabzon'un fethi sonrasında yeni bir merkezle anılması her iki idari düzenin yöre özelindeki belirgin farklarından birini meydana getirmektedir. Yukarıda da açıkça ortaya konulduğu üzere XV-XVIII. asırlarda nahiye merkezinin aslında Arsen'in de içinde yer aldığı bir grup mahalle ve köyden ibaret oluşu merkez hususundaki değişikliğe vurgu yapmaktadır. Bu değişikliğin çalışma açısından dikkate değer yanı ise gözden kaçırılan bir hususa dikkat çekilmesi kadar Osmanlı yönetiminin yöre merkezinin tayini noktasındaki tutumundan da kaynaklanmaktadır. Zira Durana (Dryona) değil de günümüzde büyük oranda Arsin İlçesi merkezinin bulunduğu bölgenin "*nefs*" tayin edilişini etkileyen unsurların tespiti Osmanlıların bu yöndeki tercih ve uygulamalarını anlamlandırma açısından önem arz etmektedir.

İncelenen kaynaklarda, Trabzon'un fethi ile tipik bir Osmanlı nahiyesine dönüştürülen tarihi Yomra'nın merkezi olarak niçin Arsen'in tercih edildiği hak-

---

[41] Cacanoy ve Zazana isimleri birbirleri ile karıştırılabilir bir benzerlik gösterse de her iki isim tamamıyla farklı köylere aittir. Zira 1583 defterinde Cacanoy, Nefs-i Yomra'nın bir hissesi iken yine söz konusu defterde yer alan Zazana da Hara köyünün bir hissesi idi. Bu hususta bkz. TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 68a, 73a. Kaldı ki coğrafi olarak adı geçen köyleri ve yine bir karışıklığa sebebiyet veren Alanoz ve Elemanos'u aynı bölgeye lokalize edebilmek mümkün değildir.

[42] XVII. yüzyıla tarihlenen miras paylaşımı ile ilgili bir hüccette ölen şahsa ait Yomra Nahiyesi'ndeki mülklerin Mazula, Mahurando, Kocaba, Cacanoy ve Arsenler adlı köylerde bulunduğu kayıtlıdır. Dikkat edilirse adı geçen karyeler "*Nefs-i Yomra*" olarak anılan ve Yomra Nahiyesi'nin merkezini teşkil eden mahalle ve köylerdir. Söz konusu kayıt aslında zikredilen köylerin coğrafi bütünlüğüne atıfta bulunmaktadır. Bu kayıt için bkz. *T.Ş.S.*, 1858, 6/2.

[43] Birtakım örnekler için bkz. *T.Ş.S.*, 1855, 85/1; *T.Ş.S.*, 1860, 135/1; BOA, *KK*, nr. 2697, s. 11b.

kında doğrudan bir veri bulunmamaktadır. Bu sebeple konuyla alakalı bütün etkenlerin tam anlamıyla belirlenebilmesi ve daha güvenilir ipuçları elde edilebilmesi için yörenin coğrafi yapısı, konumu ve tarihine dair birtakım hususiyetlerin değerlendirilmesi yerinde olacaktır. Nitekim analitik bir yaklaşımla ilgisi muhtemel unsurlar dikkate alındığında mevcut tablo daha açık bir hal almakta sebepleri izah edilebilir sonuçlara ulaşabilmektedir. Diğer taraftan Trabzon Eyaleti bünyesindeki benzer idari birim ve merkezlerle yapılacak kıyaslamalar da ortaya konulan kanaatleri pekiştirmektedir. Aşağıda esas olarak tarihi gelişim süreci dâhilinde Osmanlılar açısından nahiye merkezini önemli kılabilecek çeşitli etken ve gelişmeler analitik bir şekilde değerlendirilerek sıralanmıştır.

XV-XVIII. asırlarda Yomra Nahiyesinin merkezini oluşturan yerleşim birimlerinin coğrafi özellikleri itibariyle yörenin en az engebeli ve düşük eğimli kısımlarından birini teşkil ettiği görülmektedir. Bu anlamda Arsen karyesi ve yakın çevresi –ki tarihi Süfla karyesinin yer aldığı düzlük günümüzde halâ ova olarak adlandırılmaktadır- hatta Harmanlı deresinin doğusundan Sürmene'ye kadar uzanan bütün sahil şeridi benzer arazi yapısıyla zirai üretim için son derece uygun bir bölge özelliği taşımaktaydı. Ayrıca "*Nefs-i Yomra*" tarihi Sürmene'nin merkezine daha doğrusu Sürmene pazarına yakın bir konuma sahipti ve elde edilecek tarımsal ürünün kolaylıkla kısa mesafelerdeki bu pazara iletilebilmesi mümkündü. Dolayısıyla ayni vergilerin bu vergileri toplama hakkına sahip kişilerce önce nakdi kazanca ardından da devlet hizmetine dönüştürülmesi daha pratik bir anlam kazanmaktaydı. Şüphesiz, nahiye merkezi ve merkezi çevreleyen köylerin böylesi coğrafi avantajları kesintisiz ve yoğun bir tarımsal üretimi destekleyen Osmanlı yönetimi için kayda değer mahiyettedir. Yine de aşağıda değinilen diğer unsurlarla kıyaslandığında bunun, merkezin tayini noktasında kesin bir etki yapıp yapmadığını söyleyebilmek imkân dâhilinde değildir. Fakat bu hususiyet Nefs-i Yomra ve civarının coğrafyasıyla zirai niteliklerini karakterize etmesi ve nispeten istisnai bir yapı göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Nefs-i Yomra'nın merkezini daha doğrusu nahiyenin bu bölgesini yörenin diğer kısımlarından farklı kılan

bir özelliği bulunmaktadır. Şöyle ki "*Nefs-i Yomra*" adlı kırsal yerleşim birimlerinin nahiyeyi doğu-batı doğrultusunda kat eden kervan güzergâhı üzerinde yer alması yukarıda zikredilen hususları konu açısından bir kat daha anlamlı hale getirmektedir.[44] Bu çerçevede sahili takip ederek Sotoko ve Arsen'den güney doğuya doğru kestirme bir ulaşım alternatifi sağlayan ana kervan güzergâhı Digene[45] ve Cicera'dan Hara köyüne açılmakta[46] ve buradan tarihi Sürmene'deki kervan yoluna bağlanmaktaydı.[47] Bir başka ifadeyle Trabzon şehrinden doğuya Sürmene'ye ulaşan ana kara yolu Nefs-i Yomra'dan geçmekteydi.[48] Günümüzde söz konusu coğrafyaya hâkim bir mevki olan Karon'daki (Karaca köyü) gözetleme kulesi, bu güzergâhla uyumlu bir biçimde Cicera (Çiçekli) köyündeki kale harabesi, güneyde Hara (Yolüstü ve Yeniköy) ve zamanında tarihi Foşa (Fındıklı ve Yeşilköy) arasında bulunduğu iddia edilen gözetleme kulesi bu hususun birer kanıtı olarak değerlendirilebilir (Haritaya bkz.). Bahsi geçen gözetleme kulelerinin yanı sıra yine yol üzerinde yer alan yerleşim birimlerindeki fırın,[49] dükkân vb. ticari müesseseler güzergâhın önemini göstermektedir.[50] Kervan yolunun konumu bakımından değerlendirildiğinde bütün bu hususiyetlerin güzergâhın Osmanlı öncesi önemine de işaret ettiği ileri sürülebilir. Sahilden güneydoğuya uzanan ana yol ve ver-

---

[44] Yomra Nahiyesinden, bilhassa da sahil şeridinden geçen kervanların vergilendirildiği tapu-tahrir defterleri vasıtasıyla belgelenebilmektedir. Bu konuda bkz. BOA, *TD*, nr. 52, s. 61; *387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II*, 1997: 720; BOA, *TD*, s. 288, s.229.

[45] XVII. asra ait bir kayıt Digene köyüne lokalize edilebilen bir mahallede yer alan "eski kârhane" ve "büyük yol"dan bahsetmektedir. Bu kayıt için bkz. *T.Ş.S.*, 1835, 3/6. Aynı dönemde Digene karyesinde bir de cami bulunduğu belirlenebilmektedir. Bkz. *T.Ş.S.*, 1860, 141/3. Günümüzde söz konusu kervan yolunun, her ne kadar yeniden inşa edilmiş de olsa aynı köyde mevcut tarihi bir caminin önünden geçtiği ve Cicera karyesindeki kale mevkiine ulaştığı yöre köylülerince ifade edilmektedir.

[46] XVI. asrın sonu itibariyle aynı güzergâhın bir kolunun Yanbolu Vadisi boyunca bir derbentçi köyü olan Santa'ya ulaştığı anlaşılmaktadır.

[47] XVII. asırda nahiye merkezinin sahilde yer alan Sotoko adlı mahallesinde bir köprünün bulunduğu görülmektedir. Köprünün tamiri ile mükellef köprücülerin varlığı söz konusu yolun önemini göstermesi açısından kayda değerdir. Bahsi geçen kayıt için bkz. *T.Ş.S.*, 1824, 84/6.

[48] XVII. asrın ortalarında Yomra Nahiyesinin kolay ulaşılabilir sahil köyleri ile söz konusu güzergâh üzerindeki bazı yerleşim birimlerinin bu döneme has çeşitli sorunlar sebebiyle ciddi oranda nüfus kaybettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede kervan yolunun kavşak noktalarından "*Nefs-i Yomra*"nın köylülerce tamamen boşaltıldığı görülmekte, ilgili belgelerde bölgenin boş ve harabe olarak tanımlandığı tespit edilebilmektedir. Bu hususta geniş bilgi için bkz. Dursun, 2016: 593-604.

[49] 1515 senesinde bu yol üzerinde yer alan Cicera köyünde bir adet fırın mevcuttu. Bkz. BOA, *TD*, nr. 52, s. 81-82. 1554 yılı itibariyle Nefs-i Yomra'da ise iki adet fırın bulunduğu tespit edilebilmektedir. Bkz. BOA, *TD*, 288, s. 193.

[50] Bu yolun güzergâhı bazen dar ve bazen de taş döşeli ve daha geniş bir patika şeklinde de olsa takip edilebilmektedir.

gilendirilebilir ekonomik etkinliklerin bölgenin merkezileşme eğilimini arttırmış olması son derece muhtemeldir.

Yomra Nahiyesi merkezinin bir grup köyle birlikte Arsen olarak kabul edilişinin sebeplerine dair yukarıda irdelenen tahmini etkenler coğrafi ve ekonomik açılardan mantıki bir zemine oturmaktadır. Bu kapsamda söz konusu unsurların tamamının böylesi bir tercihin şekillenmesinde az ya da çok belli bir etkisinin olduğu düşünülebilir. Bununla beraber fethin ardından Arsen köyü ve civarının ön plana çıkışını, tarihi boyutu ile kısmen yörenin Osmanlı öncesinde aramak gerekir. Zira Osmanlılar "Gemora" adlı bölgeyi eski idari statüsünden farklı bir yapı ile devralmışlardı. Anthony Bryer'in verdiği bilgilere göre Trabzon Osmanlılarca fethedildiğinde "Gemora" bağımsız bir yönetim ünitesi yani "*Bandon*" olma vasfını seneler evvel yitirmişti ve Sürmene Bandonunun bir parçası konumundaydı.[51] Dolayısıyla Durana (Dryona)'nın Osmanlıların bölgeyi teşkilatlandırma sürecinden seneler önce askeri ve stratejik önemi itibariyle ikincil bir bölge haline geldiği iddia edilebilir.[52] Öte yandan Osmanlıların "Gemora"nın; Of, Sürmene, Maçka, Akçaabat gibi "*Bandon*" alt yapısıyla belli bir idari geçmişi bulunduğunu ve benzer bir nitelik arz ettiğini yöreyi tanıma ve tahrir aşamasında öğrendiklerine şüphe yoktur. Yomra'nın Sürmene'ye bağlı kaldığı süre zarfında Durana'nın merkezi hüviyetini yitirmesi, belki bunun zayıf bir hatıra olarak kalması[53] merkez hususunda yeni yönetimi bir arayışa itmiş olmalıdır. Aslında Arsen'in "Nefs" tayini merkezi bulunmayan bir bölgenin idari niteliğini yeniden kazanmasından kaynaklanan bir durumdur. Diğer bir ifadeyle Arsen'in merkez seçilişi doğrudan Osmanlılarla ilişkilendirilebilir. Ancak Kommenos hâkimiyeti altında "Gemora"nın Sürmene ile birleştirilmesi neticesinde yörenin doğu

---

[51] Bryer ve Winfield, 1985: 319.

[52] Trabzon merkezli dar bir sahil şeridine sıkışan Kommenoslar için Yomra gibi bandonların idari olduğu kadar askeri önemleri de mevcuttu ve bu anlamda bandon yöneticilerinin askeri güçlerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Ancak Osmanlı ordusunda Durana merkezli küçük bir nahiyenin aynı ölçüde askeri bir görev ifa etmesi imkânsızdı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları ve gücü itibariyle Durana'nın yaylalık alanlara bağlantısını temin eden bölgeler dış tehditlerin oluşturabileceği güvenlik sorunlarından oldukça uzaktı. Dolayısıyla Kommenoslar ve Osmanlılar açısından Durana'nın askeri ve stratejik önemi kesinlikle aynı düzeyde değildi. Bu çerçevede zaten idari niteliğini de yitiren Durana'nın Osmanlılar açısından birinci derecede öneme haiz olmadığı düşünülebilir.

[53] Bryer, 1364'te bağımsız bir bandon olan Yomra'nın Panerotos'un verdiği bilgilerden hareketle 1382'de Sürmene ile aynı idari birimi oluşturduğunu belirtmektedir. Bu hususta bkz. Bryer ve Winfield, 1985: 319.

kısmı yani Sürmene'nin merkezine; ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı liman ve pazarın bulunduğu kesime yakın ve kervan yolunun kavşağı niteliğindeki Arsen'in önem kazandığı ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Eğer tarihi gelişim böyleyse resmi bir idari niteliği mevcut olmamasına rağmen Osmanlılar açısından merkez tayininin bölgenin bu özelliğinin onanmasından öte bir anlam taşımadığı bir nevi geleneğin devam ettirildiği de ileri sürülebilir. Osmanlı hâkimiyetinde Yomra'nın kırsal bir nahiyeye eşdeğer idari işlevi düşünüldüğünde Arsen'in özel bir tercihi temsil etmediği de başlı başına akılda tutulması gereken bir ihtimaldir.

Arsen karyesinin etrafındaki birkaç köyle birlikte Yomra Nahiyesinin merkezi olarak kabul edilişinden itibaren hiç değilse iki yüzyılı aşkın bir zaman dilimi boyunca bu özelliğini koruduğu anlaşılmakta, en azından incelenen kaynaklarda bu yönde ifadelere rastlanılabilmektedir. Fakat XIX. asırda yörenin farklı merkezlerinin bulunduğu ve merkezin mevkii hususunda bazı değişikliklerin yaşandığı dikkat çekmektedir. Daha önce de değinildiği üzere nahiyenin yeni merkezlerinden biri fetihten önce de aynı işleve sahip Durana'nın (Dryona) ta kendisi iken bir diğeri limanı ile meşhur Kovata idi.[54] Arsen'in ne şekilde yörenin idari merkez vasfını yitirdiği ve özellikle Durana'nın (Dryona) yüzyıllar sonra niçin ve hangi şartlar altında merkezi karakterini tekrar kazandığına gelince bu mesele ve kuşkusuz Kovata üzerine odaklanmak konu açısından ayrı bir öneme haizdir.

Yomra Nahiyesinin farklı dönemlerde tarihi merkezleri olan Arsen, Durana ve Kovata XV. asırdan XX. yüzyılın başlarına hatta ortalarına kadar birer karye hüviyeti taşımaktaydı. Ayrıca her üç karyeyi de birer kaleyle korunan kasaba niteliğinde iskân birimleri olarak değerlendirebilmek mümkün olmadığı gibi -Kovata istisna edilirse- adı geçen köylerin denizle buluştuğu kısımlarda büyükçe ve ticari potansiyele sahip limanlar da yer almamaktaydı. Arsen kadar Durana ve yine doğal limanı sayesinde diğerlerinden ayrılan Kovata dahi merkez olarak tanındıkları sürecin erken safhalarında böylesi bir kırsal karakteri muhafaza etmekteydi.[55] Aslında bütün bu hususiyetler Yomra Nahiyesinin tamamıyla kırsal bir yerleşim

---

[54] Kovata limanı hakkında geniş bilgi için bkz. Dursun, 2015: 91-92.

[55] XVIII. asra tarihlenen bir kayıt Arsen'de bir cami bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu kayıt için bkz. Aygün, 2005: 52.

düzenine sahip oluşunun birer göstergesi idi. Yalnız, XIX. asra tarihlenen bir kayıt Osmanlı hâkimiyeti altında ilk kez bu kırsal bölgeye has resmi bir pazar günü ve pazar mevkiinden bahsetmektedir.[56] Çarşamba günleri kurulduğu anlaşılan nahiye pazarının mevkii kayıkla sahile yanaşmaya ve çıkmaya imkân tanıyan bir iskelenin mevcut olduğu Durana idi. Yomra Nahiyesi bünyesinde kayda değer bir ekonomik canlılık anlamına gelen pazar değişikliği Durana (Dryona)'yı bilhassa Arsen'e kıyasla ön plana çıkartmıştır.[57]

Yomra Nahiyesinin XIX. yüzyıldaki sınırları göz önüne alındığında Durana Köyü'nün coğrafi olarak nahiyenin neredeyse tam ortasında yer aldığı hemen dikkati çekecektir (Haritaya bkz.). Ayrıca Durana köyü yörenin doğu ile batısında mevcut kıyı şeridine yakın bütün köylerin, Yomra ve Şana vadileri boyunca sıralanmış kırsal yerleşim birimlerinin birbirleri ve Karadeniz sahiliyle bağlantısını temin eden bir koyda bulunmaktadır. Nahiyenin kara ve deniz yolu ile ulaşım imkânları hele ki dönemin şartları da hesaba katılırsa bu bölgenin hinterlandı ile nahiye pazarının kurulması için seçilmiş olması şüphesiz tesadüfî bir durum değildir.[58] Durana köyünde na-

---

[56] 1583 tarihli Trabzon Sancağı tapu-tahrir defterine sonradan eklendiği anlaşılan bu kayıtta, Yomra Nahiyesinde pazarın mevcut olmadığı ve ahalinin aynı hususta yaşadığı zorlukların giderilmesi amacıyla "*Kaza-i mezbur mevki'-i hükümeti nezdinde bulunan Durana İskelesi nam mahalde*" her hafta Çarşamba günleri "*müceddeden*" bir pazar kurulmasının uygun görüldüğü zikredilmektedir. Söz konusu kayıt için bkz. TK.KKA, *TD*, nr. 29, s. 71a. Kayıtta geçen "*müceddeden*" ifadesi ise önceden bölgede bir pazar kurulduğunu fakat sonradan bu uygulamadan vazgeçildiğini düşündürmektedir. Ayrıca "*Kaza-i mezbur mevki'-i hükümeti nezdinde*" ifadesi kaydın ait olduğu 1868 tarihinde Durana ve belki de Kovata'nın –iki mevkiin yakınlığından ötürü her iki ihtimal de akla gelmektedir- idari merkez vasfını taşıdığı görülmektedir. Bu çerçevede eski ya da yeni pazar mevkii, iskele ve yöre merkezi arasındaki bütünlük ve nedensellik ilişkisi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

[57] XV-XVIII. asırlarda Yomra Nahiyesinde düzenli olarak kurulan bir pazarın bulunmayışı yukarıda zikredilen Sürmene-Yomra Bandonu daha doğrusu Yomra'nın Sürmene'ye bağlı bulunuşu ile değerlendirilebilecek bir konudur. Zira fetih öncesinde Yomra'yı da içine alan Sürmene Bandonunda büyük ve resmi bir pazarın kurulduğu ve doğal olarak bütün bandon köylülerinin bu pazarı kullanması zaruretinin Osmanlılarla da devam ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlıların belli bir süre mevcut durumu kabul ettikleri ve Yomra'da bir pazar kurulması hususunda herhangi bir düzenlemede bulunmadıkları göze çarpmaktadır.

[58] XIX. asır itibariyle yöre pazarının Durana'nın hangi bölgesinde kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Yöre halkınca en azından Yomra deresi vadisinin denizle buluştuğu kesime yakın bir noktada –bugünkü belediye binasının bulunduğu yerde- söz konusu pazarın kurulduğu ifade edilmektedir. Ayrıca Yomra ilçe merkezinin sahil şeridinde modern bir liman inşa edilmeden önce yine aynı pazar mevkiinin doğrusunda kayıkların çekildiği basit bir iskele olduğu belirtilmektedir. Öte yandan bu kısma çok da uzak olmayan bir yerde "*Liman yolu*" ya da "*Gemi yolu*" olarak adlandırılan bir yol bulunduğu gibi aynı yol ile bağlantılı bir şekilde vadinin batı yakasında yüksek bir mevkide kayık bağlanılacak demirlerin yer aldığı da iddia edilmektedir. Özellikle pazar yeri ve iskelenin konumlarının ulaşım açısından hem vadi köylerinden ve hem de nahiyenin doğu ve batı kısımlarındaki köylerden gelenler için oldukça kullanışlı olduğu anlaşılmaktadır. 1904 tarihli Trabzon Vilayeti Salnamesinde geçen "*Yomra Nahiyesinin merkezi olan Durana Kasabası Trabzon'un şarkında ve sahil-i bahride Durana deresinin munsabındadır*" ifadesi pazarın ve iskelenin mevkileri

hiye pazarının kurulması bu köyün merkezi konumunun hem Arsen'e[59] ve hem de XIX. yüzyılda zaman zaman nahiyenin merkezi olarak zikredilen büyükçe bir limanın mevkii Kovata'ya göre daimi bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Tam da bu noktada pazarın kurulduğu ya da yer aldığı mevkiin nahiye merkezinin neresi olacağı hususunu tayin ettiği[60] merkezileşmenin limana[61] kıyasla açıkça pazara bağlı bir şekilde geliştiği ortaya çıkmaktadır. Bu nedenden ötürü Durana Köyü modern Yomra'nın merkezi olmaya devam etmiş, coğrafi nitelikleriyle daha müsait gelişim imkânlarına sahip olan yörenin bir önceki merkezi Arsen oldukça geç bir dönemde kasabaya dönüşme şansı bulmuş, doğal ve tarihi bir liman özelliği gösteren Kovata'nın gelişimi ise sekteye uğramıştır. Zira Arsen'in bir zamanlar nahiyenin merkezini teşkil ettiği tamamen unutulurken[62] yöre halkının zihninde Durana hâlâ tarihi Yomra'nın merkezini ve eski adını ifade etmekte Kovata adına coğrafi anlamda kendisinden büyük bir anlam yüklenmemektedir.

Trabzon Eyaleti'nde yer alan Of, Sürmene,[63] Akçaabat ve benzeri idari birimlerde sahil kasabalarının ortaya çıkışı doğrudan liman/iskele,[64] pazar ve Cuma camii gibi üç önemli etkenle ilişkilendirilebilmektedir.[65] Durana'nın yüzyıllar sonra nahiye pazarının varlığı ve küçük bir iskele ile yeniden bölgesinde bir idari merkez olarak sivrilişi ve ardından pazar mevkiinin kasabaya dönüşecek bir süreç içeri-

---

hakkında bölge halkınca verilen bilgileri doğrulamaktadır. Bkz. *TVS* 1904 (1322), s. 89.

[59] XV-XVIII. asırlarda Arsen'in ya da Sotoko'nun derme çatma da olsa bir iskeleye sahip olduğu düşünülebilir. Ancak henüz böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bunun yerine bölgede Kocaba, Varvara, Süfla, Zümleha, Durana ve Mesona, köylerinin art alanını teşkil ettiği "*Eski Çömlekçi İskelesi*" adıyla bir iskelenin mevcudiyeti tespit edilmiştir. Arsen köyü ahalisinin de bu iskeleyi kullandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta Bkz. Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi, *Trabzon ve Havalisi Vakfiye ve Beratlar Defteri*, 2493, s. 83.

[60] Bulancak ve Of kasabalarının ortaya çıkışında pazar mevkiinin baskın etkisi için bkz. Emecen, 2005: 108; Emecen, 2006a: 97; Emecen, 2006b: 45-54.

[61] Espiye'nin küçük bir köyden kasabaya dönüşümünde iskelenin en etkili unsur olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Emecen, 2007: 1-19.

[62] XV-XVIII. asırlarda "*Nefs-i Yomra*"nın idari işlevinden ziyade vergi tabanlı bir tanımlamanın karşılığı olduğu ayrıca tımar sistemi ile gerçek karşılığını bulduğu düşünülürse Arsen'in bu özelliğini yitirişinin merkezi yönetim açısından herhangi bir sorun yaratmayacağı aşikârdır.

[63] Sürmene Kasabasının tarihi gelişimi hakkında bkz. Bilgin, 2013: 59-75.

[64] İskele unsurunun bu noktada en önemli etkenlerden birini teşkil ettiği anlaşılmaktadır. Bu hususta bkz. Emecen, 2005: 20. Şarlı iskelesinin aynı isimli kasabanın ortaya çıkışındaki rolü ve iskele mevkiinin Beşikdüzü ile Vakfıkebir ilçe merkezlerinin oluşumuna etkisi hakkında bkz. Emecen, 2010: 139.

[65] XV-XVI. asırlarda adı geçen kaza ve nahiyelerde hangi yerleşim birimlerinin merkez vasfı taşıdığı doğrudan zikredilmese de bilhassa pazarın kurulduğu mevkilerin bu anlamda ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır. Bu hususta bkz. Bostan, 2002: 178-179, 195, 205.

sine girişi bu yönüyle benzer bir gelişim çizgisini örneklemektedir. Ancak yörenin idari geçmişi fetih öncesine dayanmasına rağmen XV-XVIII. asırların Yomra Nahiyesinde Arsen'in pazarı bulunmayan bir merkez karakteri göstermesi ve diğer örneklerle kıyaslandığında Durana'nın aynı vasfı XIX. asır gibi geç bir dönemde -belki daha evvel- kazanmasının istisnai bir durumu yansıttığı da gözden kaçırılmamalıdır.[66] Yine XV-XVIII. asırlarda tarihi Yomra'daki en büyük ve işlek liman mevkii Kovata'nın[67] önemine binaen idari merkez vasfına haiz olmaması yöreye has bir hususiyete işaret etmektedir.[68] Oysa aynı dönemde Akçaabat Nahiyesinde pazar ve limanın yer aldığı "*Platana*" mevkiinin "*Platana Nahiyesi*" ifadesiyle yöreyi;[69] bir o kadar da nahiye merkezini temsil eder bir mahiyet kazandığı görülmektedir.[70] Yomra örneğinde henüz söz konusu asırlara ait Arsen/Yomra özdeşliğini yansıtan herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Şimdilik buna benzer bir hususiyetin yöre halkının ortak hafızasında Kovata'dan[71] ziyade nahiye pazarının kurulduğu yer Durana/Yomra aynılığı şeklinde oldukça geç bir dönemden kalma bir hatıra olarak yaşadığı belirlenebilmektedir.

Sonuç

Tarihi Yomra'nın Kommenos ve Osmanlı dönemlerine ait arşiv kaynakları sayesinde takip edilebilen

---

[66] Yomra Nahiyesinin merkezi olduğu dönemde Arsen'de gayri resmi de olsa bir pazarın bulunabileceği ihtimal dâhilindedir. Fakat bu düşünceyi doğrulayabilecek herhangi bir veriye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte Arsen'i kat eden kervan yolu üzerindeki fırın ve dükkân gibi ticari müesseselerin kısmen benzer bir işlevi yerine getirebileceği düşünülebilir. Fakat Durana'nın da resmi niteliği bulunmayan bir geleneksel pazarın mekânı olabileceği hesaba katılmalıdır. Zamanla nahiye bünyesinde bu yöndeki ihtiyacın zorlamasıyla mevcut durumun resmiyet kazandığını ya da hakikaten önceden var olmayan yeni bir pazar yerinin tesis edildiğini eldeki veriler üzerinden tespit edebilmek oldukça güçtür. Durana'nın ön plana çıkışı her iki hususun da muhtemel olduğunu ortaya koymaktadır (Bkz. 55 numaralı dipnot).

[67] Akçaabat Nahiyesinin merkezi önemli ve işlek bir limanın bulunduğu Pulathane'dir. Yukarıda da açıklandığı gibi Yomra Nahiyesinde ise benzer bir durumdan söz edilemez. Zira nahiyenin merkezi önemli ve büyükçe bir iskele olan Kovata değildir. Her ne kadar Evliya Çelebi, Kovata'dan kasaba olarak bahsetse de bu bölge idari ve tarihi olarak standart bir Osmanlı kasabası olmaktan oldukça uzaktır. Evliya Çelebi'nin bu yöndeki ifadeleri için bkz. Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî, 1998; 53.

[68] Durana ve Kovata'nın coğrafi olarak bir bütünlük göstermesi aynı köylerin isimlerinden kaynaklanan merkez ikileminin de çözümünü oluşturmaktadır. Zira bu hususta Kovata'dan Durana'ya yaya olarak dahi ulaşmanın oldukça kısa sürelerde ve zahmetsizce mümkün olduğu görülmektedir.

[69] XVII. asra ait olup doğrudan "*Platana Nahiyesi*" ifadesinin kullanıldığı örnek kayıtlar için bkz. *T.Ş.S.*, 1847, 34/3; *T.Ş.S.*, 1848, 97/8; Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi, *Trabzon ve Havalisi Vakfiye ve Beratlar Defteri*, 2493, s. 141. Yine aynı yüzyıla tarihlenen "*Platana Pazarı*" ve "*Platana Limanı*" gibi ifadelerin yer aldığı bir takım belgeler için bkz. *T.Ş.S.*, 1852, 7/6; *T.Ş.S.*, 1857, 54/2-3; *T.Ş.S.*, 1859, 103/2.

[70] Platana limanı ve kasabası hakkında bkz. Şâkir Şevket, 2013: 85; Bıjışkyan, 1998: 82.

[71] Kovata'nın Yomra'yı nahiyesini karşılar bir tarzda kullanılışına yönelik ifadeler Perunak Feruhan Bey'e aittir. Bu hususta bkz. Bıjışkyan, 1998: 213. Ancak bu durumun tıpkı Kovata'nın nahiye merkezi oluşu gibi geçici bir nitelik arz ettiği ve yöre halkının zihninde kayda değer bir etki bırakmadığı anlaşılmaktadır.

yaklaşık altı asrı aşkın idari geçmişi bu süreçte yörenin birbirinden farklı iki hatta üç yönetim merkezine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. XIV. yüzyılın ortalarından bugüne dek yörenin farklı merkezlerinin yer aldığı yerleşim birimleri günümüzde birer sahil kasabasının kurulduğu ve geliştiği bölgeler olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat Trabzon'un kırsal kesimlerine yönelik tarih yazınında böylesi bir değişim eğrisinin birtakım ön kabullerin yerleşmesine sebebiyet verecek derecede gözden kaçırıldığı anlaşılmaktadır ki bunlardan en önemlisi XV.-XVIII. asırlarda nahiye merkezinin neresi olduğu hususudur. Nitekim Durana'nın Yomra'nın merkezi olabileceği imasının doğruluğu Trabzon'un fethi öncesi, XIX. yüzyıl ve sonrasına denk düşen dönemlerle sınırlandırılabilir. Bölgedeki erken dönem Osmanlı hâkimiyeti adına bu düşüncenin yanıltıcılığı bizzat çağdaş Osmanlı kaynakları üzerinden tespit edilebilmekte, söz konusu zaman diliminde birkaç köyle beraber Arsen adlı karyenin yörenin merkezini meydana getirdiği görülmektedir. Önemli bir liman mevkii olan Kovata'nın bu yönde kazandığı oldukça kısa süreli resmiyetin ise yine XIX. asırdaki gelişmeler ve biraz da aynı koyda yer alan Durana'nın varlığı ile karşılığını bularak geçici bir durumu ifade ettiği dikkat çekmektedir.

Geçmişten günümüze idari karakterini kaybetmediği sürece Yomra'nın evvela Dryona ardından Arsen ve tekrar Durana –zaman zaman da Kovata- şeklinde gerek asırlar ve gerekse de daha kısa zaman dilimleri içerisinde merkezinin değişimi nispeten istisnai bir süreci gözler önüne sermektedir. Hakikaten XV-XVIII. yüzyıllardaki benzerleri daha doğrusu diğer nahiye ve kaza merkezleri ile kıyaslandığında bir "*Nefs*" olarak Arsen'de ne büyükçe bir liman bulunduğu ve ne de belirli günlerde nahiyenin bütününü ilgilendiren bir pazar kurulduğu gözlemlenmektedir. Her iki hususiyetten yoksun olan "*Nefs-i Yomra*"'yı az engebeli, tarıma elverişli köylerden oluşan bir hinterlanda sahip yapısı, oldukça yerel ölçekli bir kervan güzergâhının geçtiği ve ayrıca vergilendirilecek düzeyde birtakım ekonomik faaliyetin kümelendiği bir karyeler topluluğu olarak tanımlamak belli bir tarihi gerçeklikle uyumludur. Diğer taraftan bölgenin merkez tayin edilişini Yomra'nın fetih öncesi idari geçmişinde meydana gelen değişiklikler kadar

yine yörenin fetihle kazandığı idari nitelikten bağımsız değerlendirmek de mümkün değildir. Bu tercih bir başka ifadeyle Arsen'e oranla işlek bir limanı barındıran Kovata'nın merkez hususunda dikkate alınmayışı erken dönemde liman unsurunun hiç değilse Yomra özelinde merkez tayinini etkileyecek unsurlar arasında yer almadığına işaret etmektedir.

XIX. asırdan itibaren Durana'nın, bağlı bulunduğu idari bölge içerisinde merkezi bir rol oynamaya başlaması çalışmanın sonuçları açısından önemli bir yer işgal etmektedir. Bu çerçevede adı geçen köyün yüzyıllar sonra yeniden yörenin idari merkezi olma vasfını nasıl kazandığı cevaplanması gereken en önemli soru idi. Nahiye merkezini Arsen'den Durana'ya taşıyan süreç incelendiğinde yöre pazarının varlığı ilgili soruya kaynaklarla desteklenebilen bir cevap olarak ortaya çıkmaktadır. Pazar üstünlüğünü muhafaza etmesinden ötürü Durana'nın kısa bir süre zarfında nahiyenin diğer çağdaş merkezi Kovata'ya nazaran tekrar değer kazanması da aynı hususiyetin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Arsen örneği ise bu tür idari bölge merkezlerinin tayini noktasında pazarın mevcudiyeti kadar pazar dışı unsurların bir başka deyişle pazarın yokluğunun ne şekilde etkin olduğunu göstermesi bakımından kayda değerdir. Son olarak 1940'lı yıllarda Yomra ve Arsen bucakları arasındaki merkez çekişmesi ve tartışmasına dönülecek olursa çalışma kapsamında ulaşılan verilerin tarihi boyutuyla her iki tarafın da elini güçlendiren kanıtlar sunduğu düşünülebilir. Ancak bir kasaba ve ilçe merkezine dönüşüm aşamasında Durana'nın önemini ne surette muhafaza ettiğini ve söz konusu tartışmanın niçin Durana yönündeki eylemle sonuçlandığını anlamlandırabilmek için pazarın şekillendirdiği bir tarihi gelişim çizgisi üzerine eğilmek yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Tahrir Defterleri (TD), Nr. 52, 288.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), Nr. 828.

Defterhâne-i Âmire Defter-i Hâkânî Kalemi (A.DFE), Nr. 85.

Kâmil Kepeci Tasnifi (KK), Nr. 2555, 2697.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Cumhuriyet Halk Partisi Evrakı

Fon Kodu: 490.01, Yer No: 507.2035.2.

Vakıflar Genel müdürlüğü Arşivi

Trabzon ve Havalisi Vakfiye ve Beratlar Defteri, Nr. 2493.

Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TK. KKA)

Tahrir Defterleri (TD), Nr. 29, 348.

Trabzon Şer'iyye Sicilleri (TŞS)

Nr. 1816, 1817, 1819, 1824, 1835, 1837, 1838, 1847, 1848, 1849, 1852, 1853, 1855, 1857, 1858, 1859, 1860.

Diğer Kaynaklar

Aygün, Necmettin (2005), *Onsekizinci Yüzyılda Trabzon'da Ticaret*, Trabzon: Serander Yayınları.

Bıjışkyan, P. Minas (1998), *Pontos Tarihi Tarihin Horona Durduğu Yer Karadeniz*, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul: Çiviyazıları.

Bilgin, Mehmet (2013), "Sürmene Şehri'nin Kurulduğu Yerler", *Karadeniz Dünyası*, içinde (59-75), İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bostan, Hanefi (2002), *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağı'nda Sosyal ve İktisadî Hayat*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bryer, Anthony (1980), "Greeks and Türkmens: the Pontic Exception", *The Empire of Trebizond and the Pontos içinde*, (113-149), London: Variorum Reprints.

Bryer, Anthony ve Winfield, David (1985), *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, 1, Washington: Dumbarton Oaks.

Dursun, Yücel (2015), *Trabzon Eyaleti'nde Kırsal Yerleşim: Yomra Nahiyesi Örneği (1461-1682)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dursun, Yücel (2016) , "XVII. Yüzyılın Ortasında Trabzon Eyaleti'nde Köy Terklerine Dair Bazı Gözlemler", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42), 593-604.

Emecen, Feridun M. (2006a), "İskele-Pazarlardan Kasabaya Doğu Karadeniz'de Küçük Kıyı Yerleşmelerinin Yükselişi", Zeynep Tarım Ertuğ (Ed.), *Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan*, *içinde* (89-105), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Feridun M. Emecen (2006b), "Of Kasabasının Ortaya Çıkışı Üzerine Notlar", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 1, 45-54.

Emecen, Feridun M. (2010), *Doğu Karadeniz'de Bir Vadi Boyu Yerleşmesi Ağasar Vadisi: Şalpazarı-Beşikdüzü*, Trabzon: Serander Yayınları.

Emecen, Feridun M. (2005), *Doğu Karadeniz'de İki Kıyı Kasabası'nın Tarihi Bulancak-Piraziz*, İstanbul: Kitabevi.

Emecen, Feridun M., (2007), "Doğu Karadeniz Kıyılarında İskan ve Şehirleşme: Espiye Kasabasının Ortaya Çıkışı", *Tarihi, Kültürel Özellikleri ve Gelenekleriyle Espiye Sempozyumu*, *içinde* (1-19), İstanbul: Espiye Belediyesi.

Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemmed Zıllî (1998), *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Zekeriya Kurşun ve diğerleri (Haz.), 2. Kitap, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Fallmerayer, Jakob Philipp (2011), *Trabzon İmparatorluğunun Tarihi*, (Çev. Ahmet Cevat Eren), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Şâkir Şevket (2013), *Trabzon Tarihi*, İsmail Hacıfettahoğlu (Haz.), İstanbul: Kurtuba Kitap.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, 1878 (1295), 1892 (1309), 1894 (1311), 1896 (1313), 1903 (1321), 1904 (1322), Kudret Emiroğlu (Haz.), Ankara: (1995-2008).

387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II (1997), Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

XV. YÜZYILDAN XX. YÜZYILA ÜÇ MERKEZLİ BİR NAHİYE: YOMRA NAHİYESİ ÖRNEĞİ

Özet: Osmanlı yönetimi altında Yomra Nahiyesinin üç farklı merkezle anılan bir idari tarihe sahip olduğu dikkat çekmektedir. Trabzon Eyaleti'nde yer alan diğer kaza ve nahiyelerle kıyaslandığında oldukça değişken bir özellik gösteren bu durum henüz bütün yönleri ile araştırılmamış bir süreci ifade etmektedir. Öte yandan bölgedeki benzer iskân birimlerinin gelişimini sağlayan sebepler söz konusu merkezlerin değişimi üzerinden okunabilmektedir. Dolayısıyla nahiyenin her üç merkezi de bu yönüyle makalenin konusunu teşkil etmektedir. Çalışmanın amaçlarını ise bahsi geçen hususlardan kaynaklanan iki ayrı sorunun cevaplanması oluşturmaktadır. Tarihi süreçte Yomra Nahiyesindeki yönetim merkezlerinin tespiti ve bu merkezlerin tayinini ya da değiştirilmesini ne gibi unsurların etkilediği cevabı aranan sorulardır. Öncelikle XV-XVII. asırlarda nahiyenin gerçek merkezinin neresi olduğu tespit edilmeye çalışılmış sonuç itibariyle Durana ya da Kovata değil Arsen adlı köyün yörenin merkezi olduğu anlaşılmıştır. İkinci olarak da bu konudaki değişimlerin nedenleri irdelenerek Arsen'den Durana ardından Kovata ve yine Durana şeklinde dönüşen süreç analitik bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu amaçla XV. asrın ortalarından XIX. asra tarihlenen geniş bir kaynak serisi kullanılmış ve diğer merkezlerdeki gelişim de göz önünde bulundurularak iskele, pazar mevkii gibi unsurlarla pazar dışı etkenlerin merkez tayini noktasındaki ağırlığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon Eyaleti, Yomra Nahiyesi, Arsin, İskele, Pazar Mevkii.

THREE CAPITAL AND A NAHIYA FROM XVth CENTURY TO XXth CENTURY: A CASE STUDY ON THE NAHIYA OF YOMRA

Abstract: Under the Ottoman rule, the Nahiya of Yomra has an interesting administrative history with its three different capitals. When compared with other kazas and nahiyes in the Trabzon Province, this situation demonstrates a changeable character and is underresearched. On the other hand, the reasons pointing to developments in similar settlements can easily be interpreted in line with the changes in these capitals. Therefore, all capitals of the nahiya are the topic of the article. The aim of the study is to respond two different questions arising from these developments. These questions are to find out the real location of the capitals in the Nahiya of Yomra and reasons affecting the choice and the changes of these capitals in the historical process. Firstly, the attempt to determine the location of the real capital of nahiya in the XVth -XVIIth centuries revealed that Arsen, rather than Durana or Kovata, was the capital of the nahiya. Secondly, the process of changes in capitals- from Arsen to Durana then to Kovata and again to Durana- was examined analytically by discussing the reasons of the process. For this purpose, a

comprehensive series of historical sources belonging from the middle of the XVth century to XIXth century were used and the impact of the parameters such as port, market as well as other different factors on choosing the capital was investigated by taking- the developments in other capitals in the Trabzon Province into consideration.

Key Words: Trabzon Province, the Nahiya of Yomra, Arsin, Port, Market Place